

Данијела ЂУКИЋ

СВАДБА У ГРБЉУ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XX ВИЈЕКА

Кључне ријечи: свадба, просидба, оглашавање, вјеридба, првичне, сватовске пјесме, добра молитва, хаљинаши, домаћинства, Пелиново, Грбаљ.

1. УВОД: О МОТИВУ, ЦИЉУ И МЕТОДУ ИСТРАЖИВАЊА¹

Грбаљ, област између Котора, Тивта и Будве, чини двадесет села. Етнолошки је мало проучен, с обзиром на његов богат друштвени живот, историју и обичаје који се и данас чувају и одржавају. У скорије вријеме рађена су истраживања у вези са прославама као што су Божић, Ускрс, крсна слава и прислужба.²

Свадба није проучавана ни у традиционалном ни у савременом контексту. Овим радом надам се да ћу макар мало попунити празан простор у проучавању обреда животног циклуса појединца и породице, као и привући друге етнологе за проучавање обреда који карактеришу ово подручје. Унапријед ми је задовољство што ћу учествовати у склапању слике о једној комплексној средини коју карактерише разноврсност обичаја који се могу пратити на разне начине, гледано кроз прошло вријеме, као и кроз стање какво је данас.

Мотив за одабир ове теме је и тај што сам се удала у Грбаљ 2002. године. Значи, имам лично искуство у обреду склапања брака. Учила сам да се овом обреду придаје велика пажња, и да је богатији од осталих који се у Грбљу славе. Зато сам одлучила да обрадим тему грбаљске свад-

¹ Користим ову прилику да се захвалим свим становницима Пелинова који су ми изашли у сусрет и учествовали у овом истраживању. Такође се захваљујем др Весни Вучинић са Филозофског факултета у Београду на помоћи око спровођења истраживања и писања рада. Најзад, за велику подршку захваљујем се мојој породици.

² Резултати ових истраживања презентовани су на мултидисциплинарном скупу Грбаљ кроз вјекове, који је одржан у Грбљу и Котору од 11. до 13. октобра 2001. године, а касније је укључен у истоимени зборник. Вучинић Весна и Надина Вуковић, Главне верске прославе у Грбљу данас, Грбаљ кроз вјекове, Грбаљ 2005, стр. 429-449.

бе у једном специфичном селу, Пелинову. С обзиром на приступачност информацијама, овде је било могуће реконструисати свадбу од времена непосредно послје II св. рата када се обред обављао на један утврђен начин (уједно и интересантан за етнолошко проучавање), а затим прати-ти одржавање, али и нестајање појединих свадбених елемената.

Сви елементи свадбеног обичаја имали су посебан значај и строгу утврђену процедуру која ме је навела на размишљање да истражим³ зашто се све одвијало управо на начин како јесте и шта је права позадина и смисао појединих радњи. Такав је случај са тајном просидбом и саопштавањем одговора на неутралном терену.

Циљ истраживања је био сагледавање грбальске свадбе кроз детаљно испитивање појединачних случајева који су карактеристични за породице које данас живе у Пелинову. С обзиром да у селу живе људи различитих генерација, њихови бракови склапани су у дугом периоду непосредно послје II св. рата све до 2003. године.

Приликом приказивања свадбеног обреда, служила сам се основним моделом који представља полазиште за све грбальске свадбе, с тим што сам поклонила пажњу варијацијама склапања брака, односно одступањима од устаљеног обрасца (традиционално наспрам модерном обрасцу), структури сродства учесника у обреду, различитим материјалним условима, мјесту будућег становања и другим условима који су утицали на свадбени обред.

За проучавање свадбеног обичаја саставила сам упитник у писаној форми на основу кога сам постављала питања домаћинима и домаћицама из Пелинова. За формирање упитника помогли су ми искази старијих људи о томе како је свадба изгледала некад, како изгледа данас, и како би уствари требало идеално да изгледа. Упитник је детаљан, садржи 60 питања која су подијељена у двије групе. Прва група односи се на сам обред, а друга на социо - демографске карактеристике саговорника.

Истраживањем је обухваћено 35 домаћинстава, при чему су моји главни саговорници били домаћини. У старијим домаћинствима с обзиром да ниједан домаћин није био жив, одговоре сам добијала по сјећању њихових жена. Подаци из личног искуства као и учествовање у другим свадбама помогли су ми да боље сагледам овај обред. При том, користила сам породичне фотографије као визуелну документацију прослава, од којих су неке прикључене овом раду.

Једна напомена о томе како је омеђана територија на којој је спроведено истраживање. Некада је језгро Пелинова чинило више збијених кућа са два засеока. Међутим, након земљотреса 1979 године, значајан дио се раселио ближе магистрала и припао дијелу који се зове Радановићи, а само језгро је остало углавном празно. Овај рад обухвата становнике Пелинова по старим административним границама у које

³ Истраживање је вршено 2005. године у селу Пелиново.

улази и дио Радановића.⁴

Да бих сагледала грбљску свадбу међу њеним старосједиоцима, узета су у обзир домаћинства која више генерација живе на овом простору. Домаћинства која су изузета подијелила сам по следећим критеријумима: досељеници (Мирковићи, Павличевићи, Донковићи, Перовићи, Кордићи и још двије породице које су се доселиле у скорије вријеме), породице под коротом (Радановићи и Љепавићи), ожењени по други пут (Ђукић пок. Илија, Ђукић пок. Гојко и Вујовић Драго), Ђукић Ђуро привремено одсутан, неожењен и Зеџ Зорка живи сама, а због своје старости не сјећа се детаља.

2. ГРБАЉ

Између Котора, Тивта, Будве, Јадранског мора и Ловћенског подвршја налази се област Грбаљ. Ова област лежи на површини од око 95 квадратних километара, има близу 4000, а са онима у расељењу приближно 6000 житеља. Они живе у 850 домова, распоређених у 20 села, и препознају се према „братствима“, којих има приближно 200.⁵ Грбљско становништво је православне вере. На овом подручју постоје 62 цркве, један стојећи манастир, а у траговима (архитектонским уломцима) и легендама још пет манастира, неколико цркава и осам градова. С обзиром на оволики број богомоља, неки називају Грбаљ “Свјетом гором”.

Грбаљ је подијељен на Горњи и Доњи, а сваки дио има по десет села. Идући од Котора према Будви, у Горњем Грбљу ређају се села: Дуб, Сутвара, Наљежићи, Пелиново, Шишићи, Пријеради, Братешићи, Горовићи, Ластва и Пријевор. У Доњем Грбљу, од Будве према Тивту, то су: Вишњево, Кримовице, Загора, Главати, Ковачи, Кубаси, Главатичићи, Побрђе, Врановићи и Љешевићи.

3. ДОМАЋИНСТАВА У СЕЛУ ПЕЛИНОВО

Село Пелиново, у којем сам вршила истраживање на тему “Свадбе у Грбљу” припада Горњем Грбљу, налази се између села Шишићи и Наљежићи на надморској висини од 4 – 372 м, а име је добило по Пелинској рудини. Има више извора. «Потока нема, дува сјевер, источњак и југ. Поднебље је благо, а снијег, ако и пане, мало се одржи.»⁶

⁴ Границе Пелинова у својој књизи дао је Марко Шовран. «Путићем између садашњих кућа Крстичевића и Брдаре, преко Лиша до потока Коложун. Уз поток Коложун, преко Леркаче, Блутина дола, поред цркве Св. Петра, преко Врбља до Милинића дубраве, уз Дражевине, до старе куће Вујовића, покрај Оштрог камена, повише Оцинијех кућа, изнад Крушке, Одрина, кристачке Главице до малог потока.» Марко С. Шовран, Грбаљ – Шишићи, Грбаљ и Београд, 1998, стр. 32.

⁵ Породице са истим презименом.

⁶ Саво Накићеновић, Бока, Антропогеографска студија, Београд 1913, стр. 572.

У Пелинову живе следећа братства; Вујовићи, Ђукићи, Зеци, Павлежа, Радановићи, Спасојевићи, Љепавићи.

У овом дијелу описаћу карактеристике савремених домаћинстава у Пелинову, полазећи од врха Пелинова на ниже, узимајући у обзир имена брачних другова, њихова занимања, вријеме склапања брака, број дјеце и мјесто становања. Сви становници су православне вјере, осим једне младе која је муслиманка.

1. Брачни пар Вујовић, пок. Ђуро и Јоке (пензионер), вјенчани 20. XI 1946 у општини и цркви. Имају четворо дјеце, три ожењена сина и удату кћер. Најмлађи син Бранко (вк. алатничар) и његова супруга Милена (домаћица), вјенчани 16. V 1982 у општини. Живе у заједничком домаћинству са мајком одн. свекрвом. Имају четворо дјеце, два сина и двије кћери.

2. Брачни пар Ђукић, Војин (пензионер) и Слободанка (професор), вјенчани 22. III 1970 у општини. Имају три кћерке, од којих је најстарија удата.

3. Брачни пар Зец, пок. Блажо и Милка (домаћица), вјенчани 28. I 1947. у општини, а 3. II 1947 у цркви. Имају четворо дјеце, три ожењена сина и кћер. Милка живи са неудатом кћери.

4. Брачни пар Зец, Гојко (технолог) и Милуша (службеник), вјенчани 22. IX 1996 у општини и цркви. Имају троје малољетне дјеце, кћер и два сина.

5. Брачни пар Зец, Никола (поморац) и Нина (радник), вјенчани 7. II 1988 у општини. Имају малољетног сина. Настањени у Њемачкој.

6. Брачни пар Зец, Божидар (дипломирани економиста) и Тања (дипломирани правник), вјенчани 2. XI 2003 у општини, а 9. XI 2003 у цркви. Немају дјеце. Настањени у Београду.

7. Брачни пар Спасојевић, пок. Петар и Неђељка (домаћица), вјенчани 29. XI 1968 у општини. Имају двоје дјеце, ожењеног сина и удату кћер. Неђељка живи са ожењеним сином.

8. Брачни пар Спасојевић, Рајко (радник) и Славица (службеник), вјенчани 23. I 1994 у општини. Имају троје малољетне дјеце, сина и двије кћери. Живе у заједничком домаћинству са мајком одн. свекрвом.

9. Брачни пар Ђукић, пок. Никола и Олга (домаћица), вјенчани 2. XI 1947 у општини. Имају двоје дјеце, сина и удату кћер. Олга живи са неожењеним сином.

10. Брачни пар Радановић, пок. Светозар и Даница (домаћица), вјенчани 1949 у општини. Имају шесторо дјеце, четири ожењена сина и двије удате кћери. Даница живи са најмлађим сином.

11. Брачни пар Радановић, Жарко (таксиста) и Радица (домаћица), вјенчани 20. I 1971 у општини. Имају два сина. Живе у заједничком

домаћинству с млађим сином, а старији је ожењен.

12. Брачни пар Радановић, Гојко (пољопривредник) и Хасна (домаћица), вјенчани 1972 у општини. Немају дјеце.

13. Брачни пар Радановић, Ђуро (таксиста) и Рајка (службеник), вјенчани 24.V 1981 у општини. Живе у заједничком домаћинству са двоје дјеце, сином и кћерком.

14. Брачни пар Радановић, Марко (радник) и Јелена (службеник), вјенчани 11. XI 2001 у општини и цркви. Имају малољетног сина. Живе у заједничком домаћинству са мајком, одн. свекрвом.

15. Брачни пар Павлежа, пок. Душан и Јелена (домаћица), вјенчани 7. II 1947. у општини, а 10. II 1947 у цркви. Имају три сина. Јелена живи у заједничком домаћинству са средњим неожењеним сином.

16. Брачни пар Павлежа, пок. Иво и Соња (пензионер), вјенчани 17.V 1970 у општини. Имају троје дјеце, два сина и удату кћер. Соња живи у заједничком домаћинству са два неожењена сина.

17. Брачни пар Павлежа, Чедомир (возач) и Станка (трговац), вјенчани 11. VII 1993 у општини. Имају три малољетне кћери.

18. Брачни пар Радановић, Небојша (таксиста) и Славица (домаћица), вјенчани августа 1999 у општини. Имају двоје малољетне дјеце, сина и кћер. Настањени у Тивту.

19. Брачни пар Ђукић, Владо (инжењер) и Милојка (лаборант), вјенчани 23. X 1988 у општини, а 2.VIII 1990 у цркви. Имају двије малољетне кћери.

20. Брачни пар Павлежа, пок Никола и Зорка (домаћица), вјенчани 20. XI 1950 у општини и цркви. Имају ожењеног сина и удату кћер. Зорка живи у заједничком домаћинству са ожењеним сином.

21. Брачни пар Павлежа, Љубо (аутомеханичар) и Даница (наставник), вјенчани 5. V 1985 у општини. Имају четири малољетна сина. Живе у заједничком домаћинству са мајком, односно свекрвом.

22. Брачни пар Вујовић, Мило (вк моториста) и Љубица (домаћица), вјенчани 26. XI 1972 у општини. Имају четворо дјеце, једног сина и три кћери од којих су двије удате.

23. Брачни пар Спасојевић, пок. Станко и Марија (домаћица), вјенчани 18. X 1970 у општини. Имају једног ожењеног сина. Марија живи у заједничком домаћинству са сином.

24. Брачни пар Спасојевић, Срђан (бравар) и Мирјана (посластичар), вјенчани 11. VI 1995 у општини и цркви. Живе у заједничком домаћинству са мајком одн. свекрвом. Имају два малољетна сина.

25. Брачни пар Ђукић, Петар (пензионер) и пок. Босилка, вјенчани 12. XI 1954 у општини и цркви. Имају двоје дјеце, ожењеног сина и

неудату кћерку. Петар живи у заједничком домаћинству са ожењеним сином и неодатом кћерком.

26. Брачни пар Ђукић, Радомир (дипломирани економиста) и Данијела (етнолог), вјенчани 8.IX 2002 у општини и цркви. Имају малољетног сина. Живе у заједничком домаћинству са оцем односно свекром и сестром, односно заовом.

27. Брачни пар Радановић, Војислав (пензионер) и Ковиљка (пензионер), вјенчани 18.XII 1972 у општини. Имају троје дјеце, једног сина и двије кћери од којих је старија удата.

28. Брачни пар Ђукић, Александар (радник) и Марија (преводаца), вјенчани 18. XI 2001 у општини. Имају малољетну кћер.

29. Брачни пар Ђукић, пок. Илија и Босиљка (пензионер), вјенчани 6.III 1954 у општини. Имају ожењеног сина и удату кћер. Син Новак (друштвени радник) и супруга Весна (домаћица), вјенчани 3.IX 1987 у општини, живе у заједничком домаћинству са мајком односно свекрвом. Имају три малољетна сина.

30. Брачни пар Радановић, Младен (незапослен) и Оливера (незапослена), вјенчани 8. XI 1992 у општини и цркви. Имају малољетног сина.

31. Брачни пар Ђукић, Слободан (кувар) и Десанка (домаћица) вјенчани 18.VI 1972 у општини. Имају два ожењена сина. Млађи син Милан (радник) и Весна (домаћица), вјенчани 1. XI 1998 у општини. Живе у заједничком домаћинству са оцем и мајком односно свекром и свекрвом. Имају два малољетна сина. Старији син Крсто (војно лице) и Душна (домаћица), вјенчани 26.XII 1993. у општини. Имају два малољетна сина. Настањени су у Тивту.

И на крају дајем приказ учесталости свадби у периоду 1946 – 2003. године.

1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000
5	3	1	8	6	8	4

Из приложеног се могу донијети закључци о динамици (учесталости склапања бракова у Грбљу, у послијератним годинама од 1946. до данас. Чињеница је да је број младих био смањен услијед страдања у рату. Један дио се иселио у друге крајеве и иностранство. Све то као и низак стандард живота, утицали су на смањен број свадби до краја шездесетих година. Од 1970. године видимо нагли пораст броја вјенчаних, услијед стасавања нових генерација за женидбу и вишег стандарда живота. Такође наилазимо на младожење који су се касно оженили (у четвртој или петој деценији живота) и на примјере свадби гдје су се оженили, двије генерације у једној породици.

4. ИДЕАЛНИ МОДЕЛ СВАДБЕ У ГРБЉУ

На подручју Грбља одржавају се још увијек многи стари обичаји, међу којима је свадбени један од најбогатијих и најсложенијих. Овај обред садржи пет елемената (просидба, оглашавање, вјеридба одн. ракија, свадба, првичне), и сваки елемент има одређено значење, одређене радње, простор и вријеме које заузима. То је уједно и идеални модел (некада а и данас) по коме се одржава овај обред уз измјене настале под утицајем савременог живљења, и који је мени био полазиште за истраживање. О свадбеном обреду причали су ми старији мјештани села Пелиново. По питању самог обреда није било различитих мишљења, али јесте код саме његове примјене у пракси.

Основни модел свадбеног обичаја, гледано кроз његове главне елементе изгледа овако;

1. ПРОСИДБА

Под просидбом се подразумијева кад просац – мушко лице, обично се «стима» стриц или неко од ближе родбине, иде да проси младу. У дјевојкиној кући он разговара са њеним оцем, а у случају да њега нема разговара са мушком главом из ближе родбине. Млада може, а и не мора бити присутна. Просац добија одговор неког наредног дана, обично је то четвртак.

ВРИЈЕМЕ: недјеља

ПРОСТОР: младина кућа

УЧЕСНИЦИ: просац (отац, стриц, брат), младин отац

АКТИВНОСТ: просидба

АРТЕФАКТИ: /

2. ОГЛАШАВАЊЕ

На договорени дан и на договореном мјесту просац добија одговор. Ако је одговор позитиван, иду до младине куће гдје се чате и веселе. Просац при поласку пуцањем оглашава да је млада дата. На исти начин огласи и код младожењине куће. То је знак да пријатељи и родбина дођу на честитку. Мушки носе боцу пића да честитају весеље, а младожења их кашћава ракијом, пршутом. Наравно све је праћено пјесмом.

ВРИЈЕМЕ: дању

ПРОСТОР: пропланак, раскрсница, неутралан терен

УЧЕСНИЦИ: просац, младин отац

АКТИВНОСТ: оглашавање весеља

АРТЕФАКТИ: пиштољ

3. ВЈЕРИДБА

На вјеридбу иду мушкарци и то непаран број, обично иду стриц, ујак, рођак, зет «од куће», младожења. Најстарији члан, стриц, сједи у челу стола, као представник младожењине куће. Уз јело и пиће причају, веселе се. Кад заврше са кафом, млада иде с тацном да покупи шољице и то је тренутак када младожења дарива младу прстеном и паром. Остали, са младожењине стране такође часте паром, а младожења дарива и сву најближу женску родбину у кући – мајку, сестру, тетку. При кретању млада дарива «ракијаше» кошуљом, пешкиром и чарапама. На овај дан, могу и не морају, да се договоре око свадбе.

ВРИЈЕМЕ: дан, обично недјеља

ПРОСТОР: младица кућа

УЧЕСНИЦИ: ракијаша, младица родбина, млада

АКТИВНОСТ: вјеридба – долазак младожење и младожењине дружине у кућу младе, чашћење гостију, даривање младе и њене родбине, даривање ракијаша

АРТЕФАКТИ: прстен, паре, кошуља, пешкир, чарапе

4. СВАДБА

Кад причамо о свадби морамо узети у обзир два дана. Суботу, дан пред свадбу када се обављају завршне припреме, и недјељу, сам дан свадбе.

Активности у суботу уско су везане за дан свадбе:

а) стављање барјака – у рано јутро, прије него сване, обичај је да ујак ставља барјак на кућу и пуцњем огласи веселе. Барјак је окићен воћем (шипак, наранџа или лимун) и цвијећем.

б) долазак пециваша – увече долазе пециваши (ужа родбина, понегдје и даљи рођак, па и блиски пријатељи). Доносе пециво (пршут) ради обичаја, а и да помогну веселе, па им отуд и име пециваши. Негдје се и не доносе што је риједак случај и зависи од договора. Пецива доносе мушкарци. Кум нема ту обавезу, али има случајева да доноси.

Дан свадбе – Ујутру се окупљају сватови. Број сватова мора бити непаран. Ако је број сватова мањи од седам онда се не носи барјак, јер у том случају нису све улоге покривене. Значи, најмањи број сватова мора бити 7, а то су стари сват, барјактар, добарјака, кум, два ђевера (лијеви и десни) и војвода. Све радње су праћене пјесмом и здравицом. У случају короте, барјак се не кити и не пјева се.

Даље, гости се окупљају, доносе дарове које свекрва отвара да види ко је шта донио и да неко нешто није подвалио. Жене су некада доносиле погаче, а данас торте, које мушкарци уносе у кућу. Интересантан је податак да мушкарци служе јело за трпезом. Пред кретање, сватови сједају за трпезу, провјеравају јесу ли сви на броју, да ли сваки зна своју улогу

односно дужност која му је повјерена. Договарају се колико ће платити кићење сватова и дјевојке које буду пјевале у младиној кући.

Тог јутра код младе се такође окупљају сватови и остали гости, а млада се спрема у својој соби. Док се она спрема испред ње се налази пун тањир хране (пршута, сира, меса, колача) да даје другим дјевојкама које су са њом, да се и оне удају.

Пред само кретање држи се здравица, изговара се «добра молитва». Здравницу изговара непаран број мушкараца и жена (1/1,3/3), да здраво пођу и да се здраво врате и да све прође како ваља (могу имати и дозу шaljивог карактера). Слиједи говор преузет са снимка свадбе брачног пара Спасојевић Срђана и Мирјане.

Говор Гојка Ђукића, младожењиног ујака: »Желим Вам сретан пут, идете у једну поштену кућу и да доведете једно фино чељаде у кућу Спасојевића, зато да будете озбиљни, да слушате старога свата, да ђевери савјесно обаве своју дужност, војвода, барјактар и тако сви редом. У име тога нека Вам је сретан пут и да се лијепо проведете.»

Говор Неђелке Спасојевић, стрине младожење: «Срђо ово је дан радосан за нас свијех, а за тебе посебно. Сви се томе радујемо, данас склапаш брак, нека ти је сретан и дуговјечан и да се напуни кућа и овдје и код нас. Вама сретан пут, а нама миран останак и да се што боље веселимо. Живјели.»

Војвода иде задњи и провјерава јесу ли сви сватови на броју, стари сват иде први као вођа, барјактар носи барјак, добарјактар га мијења кад се умори, а ђевери односно лијеви ђевер носи здравицу у којој је ракија да наздравља, док десни буде чувао младу. Ако пролазе поред куће гдје је неко умро, гдје је корота, барјак завију.

Кад дођу сватови пред младину кућу, дочека их (младин) ујак који преузима барјак. Прије свих наведених радњи, ђевери имају важну улогу. Улазе у кућу не поздрављајући се ни са ким. Провјеравају је ли трпеза постављена како треба, према истоку, гледају да није неко нешто подметнуо испод боцуна и тањира. Ако је све у реду, остављају здравицу на трпезу, на мјесто гдје ће сјести, поздрављају се са »старим сватом од куће« и дају знак пуцњем »старом свату од сватова« да је све у реду да могу ући. Војвода задњи улази, провјерава јесу ли сви на броју, да није неко заостао, а млада кришом, да је сватови не виде, кроз прозор броји сватове кроз прстен, да провјери јесу ли сви на броју и да их буде непаран број, јер она треба да буде пар. Свако зна своје мјесто, значи сједи се по већ утврђеном реду: «стари сват од куће» и «стари сват од сватова» сиједају у чело стола, са њихове десне стране сједи барјактар, кум, два ђевера између којих је празно мјесто за младу и пустосвати. Са лијевог стране је добарјактар, »барјактар од куће«, а војводе сједе у зачелу. Стари сват, барјактар, војвода носе са собом обавезно неко воће тако кад сједну у трпезу размијене дарове са овим кућним титулама. Жене не сиједају за

трпезу, већ су у једном углу. Погузељи дају десну страну сватовима.

Уобичајени ручак садржи предјело (пршут, сир), супу, кувано месо, печено месо и колаче. Успут се запјева. Пјевају младе невјесте и натпјевавају се са сватовима, дижу се здравице. Кад се ручак заврши, стари сват од сватова наздравља и тражи да доведу младу. Младу изводи брат или неко од ближе родбине. До тог тренутка млада се крила да је не виде, а по старом обичају ђевери јој доносе обућу. Млада на глави носи вијенац од цвијећа (ловорике, босиока, маслине, ружа, рузмарина), који су исплеле младе невјесте тога јутра.

Стари сват од сватова га скида са главе, гледа да нема трња у њему, ломи га и баца сватовима да се њиме оките: «Сватови, китите се, ђевери на ноге, прихватите невјесту». Млада се предаје ђеверима на чување и пред само кретање оба стара свата дижу здравицу.

Говор «старог свата од сватова» и «старог свата од куће» преузет је са видео касете на којој је снимак свадбе брачног пара Спасојевић Срђана и Мирјане.

Говор Петра Спасојевића, старог свата од сватова: «Драги пријатељи, чини ми велику част, задовољство што сам данас овдје на овој свечаности, у овој пријатељској кући, да темељимо ово наше ново пријатељство. Нека то наше ново пријатељство буде срећно, дуговјечно, неисцрпно. Сада бих желио да се обратим и младенцима и да им упутим искрене честитке поводом склапања брака. Нека тај брак буде срећан и дуговјечан, да се унесе срећа, да их пропрати добро здравље, да се сложе. То је оно за њих најсрећније, њихова највиша срећа, па не само њихова него и њихових најближих. Сада бих желио да се захвалим домаћину на његовом искреном гостопримству и част какво нам је овдје данас припремио, стога се надам, ако Бог да и настојаћемо да му ово добром и у добру вратимо. И још сам желио да кажем то, пријатељима и домаћину ако је било неких замјерки са наше стране приликом доласка и боравка овдје да нам не бисте замјерили, јер сваки ко ради и иде у овакве походе мора да испадне нека грешка. Нека је срећно ово пријатељство, нека су нам срећни младенци. Ајте у здравље и живјели.»

Говор Сава Гривића, старога свата од куће: »Господине стари свате, господо сватови и драги пријатељи, у име куће и домаћина подижем ову чашу, прво да честитам нашим младенцима да им буде сретан брак. Како радили онако се хранили, то је наша стара изрека, али сматрам и каква је наша одива, а познајући и кућу Спасојевића знам и убијеђен сам нека иду путем и стазом њихових родитеља. Чврсто сам убијеђен да ће бити на правом путу и да ће бити прави супружници, па ако Бог да и родитељи, а од њих зависи и наше пријатељство и ови свечани чин о који смо се данас окупили, у име њих и стварамо пријатељске везе, између наше двије породице, па желим нека наше пријатељство буде срећно и дуговјечно, да се увијек у здрављу и весељу састајемо, да идемо једни код другог и

да питамо једни за другога. Подижем ову чашу да поздравим господина старога свата, да му се захвалим на братским и људским ријечима које је упутио, такође подижем ову чашу златном куму и куми, нека им буде сретно кумство, ђеверима сретна млада, барјактару барјактарство, војводама војводство, али наша народна изрека каже «Има Срба и без грба», здраво чело и зачеље, здраво десно и лијево крило, све вам здраво и весело било, сретни вијенци, живјели младенци.»

Ђевери морају водити рачуна да младој нико не приђе, не додирне је и кад крену да се не окрене пут куће да дјеца не би личила на ујчевину. Млада се изводи прије подна. Кад сватови крену, барјактар од куће предаје барјак барјактару од сватова, а овај га загледа да га неко није оштетио, јер би била срамота. Неки мушкарац који је стиман из младине куће враћа здравицу лијевом ђеверу, коју је узео са стола, а у којој је сада вино, јер се по ручку пије вино, а пред ручак ракија. Пјевајући и пуцајући испраћају и поздрављају сватове, а пред улаз у аутомобил заиграју сви заједно. Већ од младине куће сватови иду другим путем или макар дјелимично да би непријатељу заварали траг. Кума иде до општине независно од сватова, посебним аутомобилом.

Сватови иду до општине гдје ће се млади узети. Воде рачуна да се не сретну са другим сватовима да не би дошло до сукоба око тога чија је млада љепша, да не украду младу што је било специфичније за ранија времена када се ишло пјешке. У том случају заклањају јој главу да јој не виде лице. Када се заврши вјенчање у Општини сватови бацају воће или бомбоне да им живот буде слadak. У зависности од времена у којем се живјело и у зависности од воље младенаца, вјенчавају се и у цркви.

Ако уз пут неко изнесе здравицу, сватови морају стати. Лијеви ђевер узима здравицу, предаје је старом свату, а воће са здравце да неком од сватова. Своју здравицу да оном ко је изнио здравицу да са њом на-здравља, а сватови са његовом захваљују: «Код кога је здравица, све му здраво и весело било.»

Приближавајући се кући, сватови све више пјевају и пуцају. Свекар (или друга мушка глава која се стима) износи боцун да сретне сватове. Воће предаје младој да га пребаци преко куће ради будућег напретка и иметка. Млада прва улази у кућу и уводи наконче (мушко дијете) које послѣје дарива или боцун (испод боцуна млада ставља паре), да се рађају мушка дјеца. Стари сват препричава како је све прошло, наздравља се, пјева, кашћава.

Предвече долазе «хаљинаши» (стари сват, брат, рођак, зет, стрина или тетка), значи опет непаран број. Они доносе младој робу и прђију. Тог дана не доносе ништа црно, а свекрва отвара сваки пакет да види да неко није нешто подметнуо. Враћа комад робе зарад напретка њеног рода. Млада ће робу ставити и њен комов (ормар), који су донијеле једна до двије жене пар дана пред свадбу, у који су ставили орахе за потомство

и бирићет. Жена која је дошла са хаљинашима носи торту и уноси је у кућу не причајући ни са ким, да млада мање прича, а више ради. Млада се до тада преобукла у робу коју јој је свекрва припремила раније, док не дођу хаљинаши. Вечера се, кум и кума даривају младу златом, дижу се здравице.

Следи говор кума и куме по вечери брачног пара Спасојевић Срђана и Мирјане преузетих са снимка свадбе.

Кум: «Господо сватови и остали пријатељи дижем ову чашу да наздравим. Част ми је и задовољство што сам данас постао кум куће Спасојевића. Домаћину желим да се захвалим на оваквом гостопримству, кумовима желим много среће, љубави, мале дјеце. Ове године сам вјенчавао до године дабогда кршћавао. Живјели.»

Младој ставља злато (прстен и ланчић) и чашћава је паром.

Кума:»Желим вам пуно успјеха у будућем животу. Живјели.»

Младој ставља злато (прстен).

Затим »стари сват од куће« диже здравицу. «Драги пријатељи, у име овог свечаног чина, а за здравље и срећу наших младенаца, за здравље нашег брата домаћина, за здравље свих његових гости и званица подижем ову чашу и желим да ово весеље буде сретно и дуговјечно онако како би они сами хтјели и жељели. У то име честитам дарове кумовима које су они поклонили нашим младенцима, нека им буду сретни и дуговјечни. Нек буде кумство сретно и весело, јер ми се сви растајемо, а кумство остаје вијек вјекова. Сретно и живјели.»

«Науоставке» се прави братска вечера, јер су на вечери братство и блиски пријатељи. Spreма се пашта као главно јело и печење. Барјак се скида два дана послје свадбе.

ВРИЈЕМЕ: недјеља

ПРОСТОР: општина, црква, младожењина и младина кућа

УЧЕСНИЦИ: младенци, сватови од сватова, сватови од куће, пустосвати, родбина, гости

АКТИВНОСТ: окупљање гостију и сватова, одлазак по младу, преузимање младе, вјенчање,

успутне здравице, долазак пред младожењину кућу, пребацивање воћа преко куће, уношење мушког дјетета, долазак хаљинаша, дизање здравице

АРТЕФАКТИ: барјак, боцун, пиштољ, прстен, воће, прђија

5. ПРВИЧНЕ

Дан послје свадбе младожења са младом и ужом родбином иде у њен род. Овај обичај зове се првичне. Млада иде први пут у род пошто се удала. Носе се дарови, торта. Уз ручак се препричава како је протекао јучерашњи дан.

ВРИЈЕМЕ: понедељак, око подне

ПРОСТОР: кућа

УЧЕСНИЦИ: младожења, млада, ужа родбина

АКТИВНОСТ: посјета младе роду први пут по удаји

АРТЕФАКТИ: дарови (торта, пешкир, чарапе, кошуља и сл.)

5. ПРОМЈЕНЕ У СВАДБЕНИМ ОБИЧАЈИМА ОД 1946. ДО 2003. ГОДИНЕ

У предходном дијелу описан је идеални модел као полазиште за све грбальске свадбе, а у овом поглављу описаћу обреде хронолошким редом с циљем да се истакну разлике, а кроз обрађена домаћинства у селу Пелиново. Биће размотрено како је било некад, шта се очувало, а шта измијенило до данас, колико се поштује традиција и који су услови који су измијенили или мијењају свадбени обичај и слично.

1 ПРОСИДБА

Просидба је први корак ка остварењу циља, а то је свадба. У случају најстаријих описаних свадби млада и њени родитељи у већини случајева нису знали да просац долази, што је супротно у односу на данашње вријеме, када просац може бити и младожења и зна се да долази. Још једна ствар која је интересантна, а ни мање битна од осталих је да се раније момак и дјевојка нису познавали или су се познавали из виђења, са играчки, што је тешко разумљиво данашњој омладини. Занимљиво је и то да просац није добијао одговор исти дан. Људи се нису познавали, услјед недостатка саобраћајних и других веза, те је главни разлог одлагања одговора да би се за то вријеме сазнало о момку и његовој породици.

Следећа табела на примјерима показује ко је био просац, да ли су знали да просац долази, да ли су се млади познавали, ког дана је био одговор, а ког оглашавање.

Година свадбе	Име и презиме младожење	Ко је био просац	Да ли су младини родитељи знали да просац долази	Да ли су се млади познавали	Којег дана је био одговор	Дан оглашавања
1946	Ђуро Вујовић	не сјећа се	Не	Не	за пар дана	Четвртак
1947	Блажо Зец	брат	Не	Не	за 3 дана	Недјеља
1947	Душан Павлежа	отац	Не	Не	за 3 дана	истог дана кад и одговор
1947	Никола Ђукић	стриц	Да	Не	за 8 дана	истог дана кад и одговор
1949	Светозар Радановић	стриц	Да	Не	за двије недјеље	за двије недјеље
1950	Никола Павлежа	рођак	Не	Не	за петнаест дана	истог дана кад и одговор
1954	Илија Ђукић	није било просидбе				
1954	Петар Ђукић	стриц	Да	да	истога дана	истог дана кад и одговор
1968	Петар Спасојевић	брат	Да	не	истога дана	за петнаест дана
1970	Војин Ђукић	младожења	Да	да	истога дана	пар дана послје одговора
1970	Иво Павлежа	брат	Да	да	истога дана	четвртак
1970	Станко Спасојевић	брат	Да	да	истога дана	истог дана кад и одговор
1971	Жарко Радановић	није било просидбе				
1972	Слободан Ђукић	отац	Да	да	истога дана	истог дана кад и одговор
1972	Мило Вујовић	младожења	Да	да	истога дана	за седам дана
1972	Војислав Радановић	стриц	Да	да	истога дана	истог дана кад и одговор
1972	Гојко Радановић	није било просидбе				
1981	Ђуро Радановић	није било просидбе				
1982	Бранко Вујовић	младожења	Да	да	истога дана	пар дана послје одговора
1985	Љубо Павлежа	није било просидбе				
1987	Новак Ђукић	није било просидбе				
1988	Никола Зец	није било просидбе				
1988	Владо Ђукић	отац	Да	да	истога дана	истог дана кад и одговор

1992	Младен Радановић	отац и младожења	Да	да	истога дана	истог дана кад и одговор
1993	Чедомир Павлежа	није било просидбе				
1993	Крсто Ђукић	отац и кум	Да	да	истога дана	истог дана кад и одговор
1994	Рајко Спасојевић	отац и младожења	Да	да	истога дана	истог дана кад и одговор
1995	Срђан Спасојевић	стриц	Да	да	истог дана	истог дана кад и одговор
1996	Гојко Зец	није било просидбе				
1998	Милан Ђукић	није било просидбе				
1999	Небојша Радановић	није било просидбе				
2001	Марко Радановић	није било просидбе				
2001	Александар Ђукић	није било просидбе				
2002	Радомир Ђукић	није било просидбе				
2003	Божидар Зец	није било просидбе				

На примјерима од 1970-тих година повремено наилазимо на одсуствовање просидбе, због велике међусобне удаљености, материјалних и других услова, што кулминира од 1996 године, када се осјећају утицаји савременог доба и погледа на живот.⁷⁶

2. ОГЛАШАВАЊЕ

Када су у питању старија обрађена домаћинства оглашавање је било неизбјежан елемент у свадбеном ритуалу. На дан просидбе просац и дјевојчин отац договоре се који дан у које вријеме и гдје ће добити одговор. То је био неки неутрални терен (раскрсница, пољана) због неизвјесности одговора. Ако је одговор позитиван (дјевојчин отац долази са боцом да наздраве) након просидбе иду у кућу младиног оца. Прослављају уз јело, пиће и пјесму. Кад просац одлази он, пуцњем огласи весеље одн. да је млада дата, а кад дође испред младожењине куће на исти начин оглашава. То је знак да родбина и пријатељи могу да дођу на честитку.

⁷ Тада имамо и последњи примјер (Петар Спасојевић/1968) да се млади нису познавали. Од 1954. одговор се добија истог дана.

Оно што се измијенило у односу на ранија времена јесте да данас просац добија одговор истога дана, јер се зна да долази. У неким случајевима прескочена су прва два елемента овог ритуала из разлога да би се избјегла толика процедура, а поготово кад се зна да се млади познавају. Наравно, то се чини и да се избјегну материјални трошкови, поготово ако млада живи далеко.

С једне стране, тежи се да се испоштује читав обред, а с друге стране осјећа се попустљивост родитеља под утицајем савременог доба, које је донијело други начин живота у смислу увођења телефона, аутомобила, другог начина комуникације међу људима. На предходној табели приказан је и дан оглашавања.

3. ВЈЕРИДБА

Кроз досадашње излагање видјели смо да су млађе породице прескочиле просидбу и оглашавање из предходно наведеног разлога.

Оно што је заједничко је да на вјеридбу са младожењине стране иду обично пет мушкараца (стриц, ујак или рођак, ђевер, зет од куће, младожења), са изузетима у случају даљине и смањењу материјалних трошкова, кад иде мањи број ракијаша.

Кад «ракијаша» заврше са јелом млада узима тацну да покупи шољице кафе. То је њена дужност јер је тада «ракијаша» даривају паром, а младожења паром и прстеном. Младожења чашћава паром и сву женску страну у кући. Има случајева гдје се то извело на други начин из разлога кад млада није са овог подручја. То је било у случају моје вјеридбе гдје је младожења дошао сам на вјеридбу и частио паром младу и ближу женску родбину у кући без посебне процедуре. Код неких других вјеридба кад се частила само млада, што зависи од договора двије породице.

«Ракијаша» се даривају кошуљом, чарапама и/или пешкиром. Чарапе су биле ручне израде, а данас се могу наћи и купити у бутицима. Понегдје се чашћавају и неким другим даровима. Договор око свадбе није обавезан на дан вјеридбе.

Следећа табела приказује ко је ишао на вјеридбу са младожењине стране, колики је број ракијаша, даривање младе са младожењине стране и његове дружине и обрнуто:

Година Свадбе	Име и презиме младожење	Ракијаша	Број ракијаша	Даривање младе и ближе женске родбине	Даривање ракијаша од стране младе (кошуљом, чарапама и пешкиром)
1946	Ђуро Вујовић	младожења, брат, ујак	3	ракијаша су младу даривали паром, а младожења младу дарива прстеном	кошуљом, чарапама и пешкиром
1947	Блажо Зец	младожења, два рођака, зет и ујак	5	ракијаша младу даривали, а младожења и ближу женску родбину	чарапама и пешкиром
1947	Душан Павлежа	младожења, рођак, ујак зет и ???	5	-//-	чарапама, пешкиром и марамицама
1947	Никола Ђукић	младожења, два рођака, ујак, стриц	5	-//-	чарапама, пешкиром и кошуљом
1949	Светозар Радановић	младожења, стриц, рођак	3	ракијаша даривали младу, а младожења и младину мајку	-//-
1950	Никола Павлежа	младожења, два рођака, зет, сестрић, синовац и ???	7	ракијаша даривали младу, а младожења и ближу женску родбину	само чарапама
1954	Илија Ђукић	није било вјеридбе			
1954	Петар Ђукић	младожења, стриц, ујак, зет и рођак	5	-//-	кошуљом, чарапама и пешкиром
1968	Петар Спасојевић	младожења, брат, брат од тетке, кум и ???	5	младожења даривао младу и сатом	-//-
1970	Војин Ђукић	младожења, стриц и кум	3	-//-	-//-
1970	Иво Павлежа	младожења, брат, стриц, рођак и ујак	5	ракијаша даривали младу, а младожења и ближу женску родбину	само кошуљом

1970	Станко Спасојевић	младожења, два брата, стриц и војвода	5	-//-	кошуљом, чарапама и пешкиром
1971	Жарко Радановић	младожења	1	-//-	-//-
1972	Слободан Ђукић	младожења, ујак, стриц, рођак и брат	5	-//-	-//-
1972	Мило Вујовић	младожења, стриц, брат, зет и ујак	5	-//-	-//-
1972	Војислав Радановић	младожења, рођак, зет, стриц и брат од ујака	5	-//-	-//-
1972	Гојко Радановић	није било вјеридбе			
1981	Ђуро Радановић	младожења, стриц, брат, ујак и још неко	5	младожења није даривао женску страну у кући, јер то није био обичај младиних родитеља	кошуљом и чарапама
1982	Бранко Вујовић	младожења, брат, ујак, рођа и зет	5	ракијашни даривали младу, а младожења и ближу женску родбину	кошуљом, пешкиром и чарапама
1985	Љубо Павлежа	није било вјеридбе			
1987	Новак Ђукић	није било вјеридбе			
1988	Никола Зец	није било вјеридбе			
1988	Владо Ђукић	младожења, брат, брат од стрица, брат од тетке, ујак	5	-//-	-//-
1992	Младен Радановић	младожења, ујак, два рођака и тетак	5	-//-	-//-

1993	Чедомир Павлежа	младожења и отац	2	-/-	није било
1993	Крсто Ђукић	младожења са четири рођака	5	-/-	кошуљом, пешкиром и чарапама
1994	Рајко Спасојевић	младожења, зет, брат, ујак и кум	5	-/-	-/-
1995	Срђан Спасојевић	младожења, брат од стрица, брат од тетке, ујак и стриц	5	-/-	-/-
1996	Гојко Зец	младожења и брат	2	-/-	није било
1998	Милан Ђукић	младожења са четири рођака	5	-/-	није било
1999	Небојша Радановић	младожења, отац, два стрица и рођак	5	-/-	није било
2001	Марко Радановић	младожења, брат и стриц	3	-/-	кошуљом и чарапама
2001	Александар Ђукић	младожења и стриц	2	-/-	Поклон
2002	Радомир Ђукић	младожења	1	-/-	кошуљом, пешкиром и чарапама
2003	Божидар Зец	младожења и брат	2	младожења даривао само мајку	-/-

4. СВАДБА

Код старијих домаћинстава обавезно је присутан обичај да двије жене из младине куће донесу комов – ормар у младожењину кућу пар дана прије свадбе да млада има гдје да стави робу коју јој донесу «хаљинаши». Неко стави комад робе, јер не ваља да је празан. Ставе се и ораси за напредак и бирићет. Ово указује на материјалне услове у којима се некад живјело. Није било струје, телефона, телевизора, «намјештај» је био оскудан. Данас је нормално да свака кућа има поменути комфор. Овај обичај је ријетко присутан данас, али ако се негдје и одржао, то је ради традиције и тежње да обичај живи и даље.

Дан пред свадбу, субота, протиче у завршним припремама: стављање барјака (државног или црногорског) на кућу рано ујутро и долазак пециваша који се одржао до данас.

Дан свадбе протиче по утврђеном реду. Олакшавајућа околност је што данас постоји аутомобил као превозно средство у односу на раније вријеме кад их није било, када се живјело у немирним временима и

стрепјело на сваком кораку од непријатеља. Тада су сватови изгледали као мала војска, јер су носили оружје са собом да одбране себе и младу. Стари сват је морао да носи капу (црногорску или неку другу), као вођа војске. Раније су и сви младожењини сватови носили капу на глави.

Некада су жене доносиле погаче, јер није било торти, а на примјерима свадби одржаних око 1995. године видимо да су се почеле доносити торте у не великом броју, јер се живјело у оскудици.

Кад сватови крену пожели им се срећа на путу. Добра молитва је некад била обавезна, а данас је ријетка. Грбаљ је раније био под влашћу разних владара који су се често мијењали, па је непријатеља било на свакој страни, зато је тада она била нормална ствар. Број сватова зависи од материјалних могућности и договора двије породице, али мора бити непаран број, јер им млада чини пар.

Улоге, долазак пред младину кућу, обавеза ђевера да провјере трпезу у младиној кући, предаја барјака, ред сједања за трпезом све су то радње које су остале до дан данас. Једино што се дјелимично измијенило је да млада (не) носи вјенац око главе, а ципеле које су јој обично куповали ђевери некада су јој их и обували. Данас то учини младин брат или она сама. Млада некад није имала куму већ је то обичај који је узео маха од 1970-тих година.

Некада су младожења и млада били обучени у црногорску ношњу, јер је то било најсвечаније одијело, а данас су их замијениле вјенчанице и свечано одијело. Од 1970. године најчешће су се младе удавале у вјенчаници, а младожење су почели носити одијела много раније.

Народна ношња је «црногорска» тј. плитка свилена црна капа са четири златна С (свети Сава српска слава) у црвеном пољу, душанка, црвени џамадан, плаве широке гаће, беле докољенице и опанци. Долама је обично зелене боје. Уз свилени пас, у кожном колону носе се обавезно сребрни нож и мала пушка, или стари руски револвер, (наган). Са брцима Грбљанин стиче право на оружје и с њим се не раставља до последњег даха. Некада су Грбљани службовали као кавези у Цариграду, тј. као лични телохранитељи европских амбасадора. Припадала им је годишња награда у износу од 33 турских златних лира, увијек о Ускресу. Тај износ обавезно се тражио за набавку новог народног одела. Отуда, и данас, о сачуваној долами, душанки или џамадану се каже да су опшивени «цариградском златном жицом.»⁸

Женска народна ношња много је скромнија од мушке. Грбаљка је на глави носила велету, црну свилену мараму, затим корет, дужу горњу хаљину, јакету, кратку горњу хаљину са рукавима, свилену белу кошуљу са златним везом, ђемер, сребрни или позлаћени пас (према имовном стању) украшен драгим камењем и ланчићима, дугу котулу до земље и

⁸ Предраг В. Ковачевић, Грбаљ, Његова прошлост и будућност, Котор 1964, 56.

црне ципеле. Наравно, и овдје су нова времена и нова схватања учинила своје тако да је народну ношњу заменио «лацмански вештит», без мушког поноса тј. без оружја. На жалост, људи и жене сахрањивали су се у скупоцјеној народној ношњи, тако да је остало врло мало лепих примјера. Данас домаћин и домаћица облаче народно одело (ако га има) само у врло свечаним приликама.⁹

У послератном периоду ношња је све оскуднија, са мање украса. Разликовале су се по боји сукње и корета код жена (сукње- бијеле, наранцасте, драп, корет- зелен, плав) све у свијетлим нијансама.

Некада су младе излазећи из куће са сватовима коретом додиривале праг да се удају из те куће, а у данашње вријеме млада носи бидермајер – вјештачки букет који баца по завршетку вјенчања испред општине (или цркве) младим невјестима. Која га ухвати удаје се за њом.

Они су одувјек поштовали обред вјенчања у цркви¹⁰. Али у периоду социјализма, власти нису дозвољавале вјенчавање у цркви и прогониле су цркву и свештенике. Нека вјенчања нису обављана у цркви, већ неколико дана прије или послје склапања грађанског брака. Отуд се и јављају код неких бракова два датума вјенчавања, у цркви пар дана раније или послје вјенчавања у општини – главни свадбени дан.

Све радње пред младожењином кућом као што су сретање сватова са домаћином, пребацивање воћа преко куће, уношење накончета или боцуна с вином у кућу одржале су се и данас као неизоставни дио церемоније. Једино је новијег датума да младенци кад сједну за сто заједно сијекну тарту и дају једно другом из руке да им живот буде сладак.

Кроз разговор с испитаницима осјећа се заборав значења појединих радњи, нпр. зашто ђевери краду чашу из младине куће.

Мушкарци из куће служе храну у току цијелог дана и код младе и код младожење. Овај интересантан обичај не налази се само у свадбеном обичају, већ и кад су у питању короте. Кад неко умре они служе пиће, кафу, колаче. На слави не сиједају, него и тада служе односно чашћавају госте храном и пићем као представници тј. домаћини куће, што је обичај веома старог датума.

Предвече долазе «хаљинаши», а број «хаљинаша» је обично пет (4+1). Мора их бити непаран број, од којих је једна жена. Она уноси тарту у младожењину кућу (не) причајући ни са ким док је не унесе да би млада (као што је већ поменуто у предходном поглављу) више радила, а мање причала. Данас међу хаљинашима можемо наћи и више жена, било да млада није са овог подручја, било договором.

Слиједи табела на којој ће бити приказана година свадбе, име и презиме младожење, број сватова, да ли је било добре молитве, ко је

⁹ Исто.

¹⁰ Грбљани су одувјек штитили цркву, што налазимо у њиховом Законику и у многим записима о Грбљу.

извео младу, да ли је млада носила вијенац на глави, да ли су ђевери младој куповали односно доносили ципеле, гдје је било вјенчање – у општини (и цркви), ко је дочекао сватове пред младожењином кућом, број хаљинаша.

Година свадбе	Име и презиме младожење	Број сватова	Добра молитва	Да ли је млада имала вијенац на глави	Ко је извео младу	Да ли су ђевери доносили ципеле младој	Вјенчање у општини (цркви)	Ко је дочекао сватове пред младожењину кућу	бр. хаљинаша
1946	Ђуро Вујовић	11	не	да	брат	не	општина и црква	блиски пријатељ	5
1947	Блажо Зец	19	3/3	да	брат	да	општина и црква	отац	5
1947	Душан Павлежа	27	3/3	да	брат	да	општина и црква	отац	5
1947	Никола Ђукић	25	није било	да	брат	не	општина	стриц	5
1949	Светозар Радановић	19	није било	да	брат	да	општина и црква	стриц	5
1950	Никола Павлежа	25	3/3	да	брат	да	општина и црква	ујак	5
1954	Илија Ђукић	вјенч. обављ. у присуству кумов.					општина		
1954	Петар Ђукић	33	1/1	да	брат	да	општина и црква	отац	5
1968	Петар Спасојевић	27	1/1	да	брат	да	општина	тетак	7
1970	Војин Ђукић	25	1/1	да	рођак	не	општина	пријатељ	7
1970	Иво Павлежа	25	3/3	не	брат	да	општина	отац	5
1970	Станко Спасојевић	29	1/1	да	брат	да	општина	рођак	7
1971	Жарко Радановић	21	3/3	не	нико	не	општина	отац	0
1972	Слободан Ђукић	младож. ђевер и кум	није било	не	брат	не	општина	отац	5
1972	Мило Вујовић	21	1/1	да	брат	да	општина	отац	7
1972	Војислав Радановић	19	1/1	да	брат	не	општина	стриц	9
1972	Гојко Радановић	вјенч. обављ. у присуству кумов.					општина		
1981	Ђуро Радановић	27+1 младож.	не	не	брат	не	општина	отац	5
1982	Бранко Вујовић	13	1/1	да	брат	да	општина	отац	не сјећа се

1985	Љубо Павлежа	9	1	не	брат	да	општина	отац	1
1987	Новак Ђукић	вјенч. обављ. у присус кумов.					општина		
1988	Никола Зец	вјенч. обављ. у присус кумов.					општина		
1988	Владо Ђукић	27	1/1	да	брат	да	општина и црква	отац	7
1992	Младен Радановић	7	1/1	не	брат и брат од стрица	не	општина и црква	отац	прек. 30
1993	Чедомир Павлежа	5+1 младож.	не	не	брат од тетке	да	општина	стриц	7
1993	Крсто Ђукић	11	1/1	не	два брата	не	општина	отац	7
1994	Рајко Спасојевић	27	не сјећа се	да	брат	да	општина	отац	7
1995	Срђан Спасојевић	27	1/1	да	брат	не	општина и црква	отац	7
1996	Гојко Зец	9	не	не	рођак	не	општина и црква	брат	11
1998	Милан Ђукић	младож. ђевер, кум и стриц	не	не	брат	не	општина	отац	0
1999	Небојша Радановић	вјенч. обављ. у присус кумов.					Општина		
2001	Марко Радановић	7	не	не	брат	не	општина и црква	брат	15
2001	Александар Ђукић	вјенч. обављ. у присус кумов.					општина		
2002	Радомир Ђукић	7	1/1	не	два брата	да	општина и црква	отац	5
2003	Божидар Зец	27	не	не	рођак	не	општина и црква	брат	0

Промјене, другачији погледи на живот и попустљивост пред старом и строгом процедуром, која је везана за специфичну грбљанску свадбу, полако осјећамо од 1970-тих година. Највише их видимо на примјерима свадби од 1996. године које су изузеле прва два елемента (просидбу и оглашавање) и сјединили их, на један начин са вјеридбом, несвјесно стварајући, нови модел свадбеног обичаја.

Риједак је случај да младожења иде у сватове. То би се десило у случајевима кад је даљина у питању или једноставно договор и прихватање обичаја из младине средине односно младиних родитеља. Вјенчање само у присуству кумова није необично, али није ни пречесто, јер се тежи одржавању грбальског обичаја који прати сам дан свадбе, од сватова до хаљинаша.

Оно што је специфично и што је на један начин обиљежавало послеријатно вријеме је да су сватови ишли пјешке, млада је била у ношњи и на вјенчању је био присутан један свједок тј. кум. Данас се иде аутомобилом, млада носи вјенчаницу и присутна су два кума што је утицај модерног доба.

Елементи који су се одржали до данас су;

1) Непаран број сватова, 2) седам сватова је услов за ношење барјака, 3) ђевери провјеравају трпезу, 4) жене не сиједи за трпезом, 5) младу не смије нико дирнути кад се преда ђеверима, 6) сватови изводе младу прије подна, 7) враћају се, макар дјелимично, другим путем, 8) млада пребаца воће преко куће, 9) млада уноси наконче или боцун, 10) предвече долазе хаљинаши.

Елементи који су били важни, а данас губе на значају или зависе од договора су;

1) доношење комова у младожењину кућу пар дана пред свадбу, 2) добра молитва, 4) млада носи вијенац на глави, 5) ђевери младој купују ципеле.

5. ПРВИЧНЕ

Овај обичај остао је до данас. Сјутрадан по свадби млада иде први пут у род пошто се удала, осим ако није у питању велика раздаљина па се одложи за неку другу прилику. У првичне иде најближа родбина (стриц, брат, рођаци и слично) и носе се дарови (торта, боца пића, свечанији поклон).

6. ЛИЧНО ИСКУСТВО У ОБРЕДУ СКЛАПАЊА БРАКА

Мој супруг је читав свој живот провео у Пелинову, тако да је био упознат са грбальским свадбеним обичајем. У његовој породици се овом обреду придавао посебан значај, а генерације прије њега су се строго придржавале процедура и правила које га прате.

Ја сам живјела у Тивту и Котору, у срединама гдје се свадбеном обичају није придавао велики значај из разлога што је то градско подручје са мјешовитом структуром становништва посматрано са националног и вјерског аспекта и специфичним културним обиљежјима.

Мој супруг ме је упознао са свим елементима који чине грбальску свадбу. Дуго смо се договарали како да поједноставимо све фазе обреда

почев од просидбе до свадбе, а хтјели смо избјећи и класично весеље и пјесму с обзиром да је у обје породице била корота, а са друге стране исто тако сачувати оно чему се придаје посебан значај и суштина овог обичаја – процедура на сам дан свадбе.

Оно што карактерише моју свадбу је следеће:

- није било просидбе и оглашавања,
- на вјеридбу је дошао младожења сам, да бисмо избјегли велику процедуру,
- на дан свадбе било је 7 сватова,
- била је корота са обје стране, па није било пјесме,
- млада није носила вијенац око главе,
- млада је имала вјенчаницу,
- ципеле за дан свадбе су младој купили ђевери,
- младу су извели брат и брат од стрица,
- здравице су одржали стари сват од сватова и стари сват од куће,
- вјенчање је било у општини и у цркви истога дана,
- млада је имала куму,
- млада је бацала бидермајер,
- испред младожењине куће младу и сватове је дочекао свекар са боцуном,
- млада је пребацивала воће преко куће,
- млада је уводила наконче које је послије даривала кошуљом,
- младожења и млада су заједно резали торту и давали једно другом да им живот буде слађи,
- млада се преобукла у робу коју јој је спремила заова,
- хаљинаши су дошли предвече, било их је петоро, четири мушкарца и једна жена,
- младу су за вечером даривали кум, кума и два ђевера златом и одржали су здравице,
- сјутрадан је била братска вечера.

Увијек су ме занимали стари обичаји на селу, а ово лично искуство у обреду склапања брака навело ме је да дубље уђем у суштину и боље сагледам и разумијем грбаљску свадбу, без обзира у којем се времену она одвијала.

7. СВАТОВСКЕ ПЈЕСМЕ У ГРБЉУ

Да би се добило на још већој важности појединог обичаја, Грбљани користе музику. Пјесмом изражавају врхунац својих осјећања. Она је прилагођена сваком обичају појединачно, па тако и свадбене пјесме прате свадбени обред – вјеридбу и свадбу. Већи дио пјесама преузела сам из репертоара са концерта Пјевачког друштва Грбаљ на научном скупу „Грбаљ кроз вјекове“, а један мањи дио из писаних извора.

Пјесма која се пјева кад је вјеридба момка и дјевојке

Ој грбаљска мила мајко
Гријало те сунце јарко,
Додај де ми златну сабљу
Да прошетам ја по Грбљу.

Да прошетам кроз сва села
Не би ли ме драга срела
Да је видим злато моје
Што ми ради и како је.

Чујем да је момци просе
И даре јој сви доносе
Па ми шаље да јој дођем
А злотворе да јој прођем.

Сабљу златну да запасем
Вранца коња да појашем
Нек сви знају да долазим
И поштење њено пазим

Њеног оца грбаљскога
Што се боји само Бога
Дабогда ми и помога

Слиједи пјесма коју младост пјева вече пред свадбу:

На кућу се барјак вије
Више Крсто момак није
Ајде вило па му кажи
Да га ово друштво тражи

Домаћине и црвено вино
Овдје ти се вазда веселило

Пјесма која слиједи одмах послије добре молитве:

Добар човјече, добро ми рече
Мој мили Боже, скоро се стече
У ове чаше, попуне чаше,
Ај нашим младенцима, молитве наше.
Свему роду и претеку на велику част,
А нашим младенцима све у добар час.

Пјесма која се пјева када сватови крену по младу и кад крену од младе:

Пођосмо ли пођосмо
Јој јање моје јање
Јој ружо моја ружо.

И ђевојку нађосмо
Јој јање моје јање
Јој ружо моја ружо.

Питасмо је чија је
Јој јање моје јање
Јој ружо моја ружо.

Каза нам се чија је
Јој јање моје јање
Јој ружо моја ружо.

Мира рече Крстова
Јој јање моје јање
Јој ружо моја ружо.

Кроз ријечи следеће пјесме може се примјетити читав ритуал понашања и испољавања свих присутних од доласка сватова, сватова са невјестом и удаљавање од младине куће преко поља. Младе невјесте које плету вијенац пјевају, пјесмом придају важност сватовима, штите их и бацају клетву:

Ојте дојте сви сватови
Срећо весела
Сусрела вас добра срећа
И сам Господ Бог
Ко ви стио наудити
Не дао му Бог
А ако је ко досадан
Убио га Бог

Дивно ли је дивно
низ поље гледати
Жуту дуњу жуту
Међу листовима
Младу Миру младу
Међу ђеверима

А каква је ово тројка
Два ђевера и ђевојка
Ој ђевери дико наша
Згодна ли је снаха ваша

Разви барјак барјакаре
Од јуначке куће старе

Стари свате од сватова
 Што не пјева војска твоја (згодна ли је војска твоја)
 Стари свате, стари свате
 Љутимо се на те
 Што доведе, што доведе
 Ожењене свате

Плетење вијенца у дому, који су некада плели само мушкарци, а данас и мушкарци и дјевојке:

Што чинимо, што мислимо,
 Што вијенац не плетемо.
 Да је чува паунице,
 И бијеле голубице.
 На дан Перо беријаше
 У Млетке га пошиљаше
 Да се Перо златом злати
 Старог свата даривати.

Док млада броји сватове кроз прстен, другарице пјевају:

Немој млада да ти криво буде,
 Кад те моји сватови пробуде,
 Немој мала немој надо моја
 Да ме љубав изневјери твоја
 Немој мала немој заплакати
 Кад се кренеш с мајком растајати.

Следећи спјев жели приказати титуле сватовске које раздрагано пјева група било женска или мушка:

Испиј чашу млад војвода
 Нека ти је част
 Војвода је попио
 Пистосвате здравио

Пијте, пијте пусти
 Нека се загусти

Златни куме дико наша
 Лијепа ли је кума ваша.

Мој колега твоја кума
 Не миче се мене с ума

Какви су јој бијели зуби
 Благо оном ко је љуби

Пјесмом се тражи млада (натпјевавају се мушкарци и жене)

Мушкарци: Ми тражимо наше злато
Што је нама обећато.

Жене: Даре нам је малољетна,
Не важи се што је лијепа

Мушкарци: Ова војска ће се креће
Без ђевојке доћи неће

Жене: Та се Слобу обећала
Није мајку ни питала

Мушкарци: Ми имамо старог свата
Што отвара свака врата

Жене: Да имате триста свата
Отворит се неће врата.

Пјесма о кићењу сватова:

Соко лети па полети
Преко планине
И у кљуну соко носи
Киту маслине
Па је баца у дворове
Гдје је весеље
Да закити све сватове и пријатеље

Кад се млада раскомоти:

Свекрвице, свекрвице
Сјеме од салате
Имам мужа, имам мужа
Баш ме брига за те.

Свекрвице, свекрвице
Нашла сам ти згону
На магарца да ми
Тераш воду.

Мила мајко укопат ме
У Шишиће не удај ме
Да се дижем прије зоре
Да продајем памидоре
Памидоре и краставце
Да их ћерам на магарце.

8. СИМБОЛИЧКО ЗНАЧЕЊЕ ПОЈЕДИНИХ РАДЊИ У СВАДБЕНОМ ОБРЕДУ

Следећа табела има за циљ да прикаже другу страну, симболичко значење појединих радњи свадбеног обреда. На овај начин ће многе радње бити разумљивије и читав ритуал јасније схваћен.

ОБРЕДНЕ РАДЊЕ	СИМБОЛИЧКО ЗНАЧЕЊЕ РАДЊЕ (ПОРУКА)
Просац добија одговор на неутралном терену	Неизвјесност одговора
Ујак ставља рано барјак	Да виде други који ране
Млада броји сватове	Да их је непаран број, она је пар
Ђевери купују ципеле	Да се не деси да немају, да не ваљају
Млада при изласку из дома коретом додирује праг од куће	Да се удају дјевојке из те куће
Замјена ракије за вино	Ракија се пије пред ручак, а вино по ручку
Млада се не смије окретати пут куће кад је изводе ђевери	Да дјеца не би личила на ујчевину
Враћање сватова од младине куће другим путем	Да заварају непријатеља
Избјегава се сретање са другим сватовима	Да не украду младу, да не виде чија је љепша јер може доћи до сукоба
Млада пребацује воће преко куће	За будућу слогу и иметак дјеце
Млада уводи наконче у кућу	Да рађа мушку дјецу
Жена која долази са хаљинашима носи тарту и ћутећи је уноси у кућу	Да млада мање прича, а више ради
Свекрва одваја комад младине робе који ће хаљинаши вратити у род	Ради напретка и те куће

9. ЗАКЉУЧАК

Овај рад обухвата податке о свадбеним обичајима у посљедњих 60 година, јер је објективно за овај период и било могуће доћи до ваљаних и конкретних информација. Према сјећању и казивању старијих становника Пелинова и у ранијем периоду се свадбени обред одвијао на идентичан начин. Све ово вјероватно из разлога што се радило о готово непромјенљивој националној и вјерској структури становништва са истом основом у култури понашања, а није било ни битнијих промјена услијед миграционих кретања и других утицаја.

Из досадашњег излагања може се констатовати да различити обичаји диктирају специфичност радњи, њихов редослијед, улоге, прециз-

ност, строгост и друго.

У Грбљу се уочава тежња да се све одржи по реду и строго по правилима, што важи и за свадбени обред, а најстабилнији период поштовања и одржавања овог обичаја, што показују конкретни примјери, био је период од 1946. до 1970-тих година. Утицај патријархалног друштва који је раније био израженији, одсуство боље и брже комуникације међу људима у времену када није било аутомобила и телефона, материјални и други услови утицали су да се свадбени обред некад строго поштовао, па се дешавало, мада ријетко да се врате без младе. Услијед оваквих услова живота Грбљани су се углавном женили са свог подручја и нормално поштовали традицију грбальске свадбе. Женећи се међу собом обичај је добијао на снази и био најближи традиционалном односно идеалном моделу свадбе.

Некада су сватови личили на малу војску, носили су оружје да би се одбранили од непријатеља, јер се живјело у немирним временима и под разним владарима, па су им улоге које су им додјељиване подсећале на оне у војсци: Стари сват је био генерал, барјактар као барјактар у војсци, кум и ђевери као војници, а војвода као задњи у војсци који провјерава јесу ли сви на броју, чува леђа, да неко није изостао и да се неком није што десило.

Грбальски свадбени обичај присутан је и данас, с тим што се од 1970. године прилагођава новом времену које је донијело бржу и бољу везу међу људима (изградња путева, увођење телефона, аутомобила), те повремено долази до одсуствовања просидбе. Сви ти чиниоци спајају људе са удаљених мјеста, па самим тим осјећају се утицаји других обичаја. Поред воље и даљина је утицала на стварање другог, новог модела свадбеног обреда, односно одступања од устаљеног обрасца услијед претходно наведених новонасталих ситуација.

Данас модерно доба диктира нова правила, другачије погледе на живот, које полако и непримјетно утичу на измјене свадбеног ритуала, (на примјере таквих свадби наилазимо од осамдесетих година), па да би се поједине радње и њихово значење очували и отргли од заборава требало би их забиљежити или преносити усменим путем. Из овога произилази и трећи модел грбальске свадбе који непримјетно настаје од 1996. услијед потпуног одсуства просидбе из обреда што је доказано примјерима од тог периода.

Дио старије генерације је за одржавање традиционалног свадбеног обичаја, док други дио тежи ка усменом очувању обичаја, да се зна како је некад изгледала грбальска свадба. Тежња за очувањем традиције код данашње генерације постоји и проистиче из поштовања старијих и жеље за одржавањем старих обичаја. Са друге стране, утицај младиних родитеља на поштовање њихових обичаја, кад млада није са подручја Грбља су незнатна, али временом могу да се измјешају и прихвате.

Грбаљски свадбени обред није само слика једног обичаја, већ слика времена, народа, његовог размишљања, тадашњих прилика и живота, поштовања, изражене патријархалности који се генерацијама одржавао. Колико ће стварно у будућности млади нараштаји знати, хтјети, прихватити, очувати и одржавати ову и сву заоставштину очева, ђедова и прађедова вријеме ће показати.

РЈЕЧНИК МАЊЕ ПОЗНАТИХ РИЈЕЧИ

Брацка (братска)

(1) народна управа, самоуправа

(2) братска вечера сјутрадан послѣје свадбе

Барјактар од куће: барјактар са младине стране

Барјактар од сватова: барјактар са младожењине стране

Добра молитва: свадбени обичај по коме се благослове сватови при поласку, млада при поласку.

Зет од куће: зет са те стране

Науставка: сјутрадан послѣје свадбе

Одива: удата жена

Ракијаши: на дан вјеридбе младожења са још неколико мушкараца иде у младину кућу на ракију, па отуд израз ракијаши

Стари сват од сватова: стари сват од младожењине куће

Стари сват од куће: стари сват од младине куће

Стимати: почаствовати

Хаљинаши: млада ближа родбина, која на дан свадбе, предвече, доноси прђију.

ЛИТЕРАТУРА

Вучинић Весна и Надина Вуковић, Главне верске прославе у Грбљу данас, *Грбаљ кроз вјекове*, Грбаљ 2005, 429-449.

Ковачевић Предраг В., *Грбаљ, његова прошлост и будућност*, Котор 1964.

Накићеновић Саво, *Бока: Антропологеографска студија*, Београд 1913.

Шовран Марко С., *Грбаљ – Шишићи*, Грбаљ и Београд. 1988.

Група I: Брачни пар Вујовић, Бранко и Милена, вјенчани 16.V 1982 у општини

Слика бр. 1: Долазак младожењиних сватова пред младину кућу. Ђевери се издвајају да провјере трпезу.

Слика бр. 2: Сватови за трпезом код младе

Слика бр. 3: Стари сват скида вијенац са младине главе.

Слика бр. 4: Младожењин отац дочекује сватове.

Група II: Брачни пар Спасојевић, Станко и Марија, вјенчани
18.X 1970 у општини

Слика бр. 5: Млада у народној ношњи.

Слика бр. 6: Млада уноси наконче
(мушко дијете) у младожењину кућу.

Група III: Брачни пар Ђукић, Радомир и Данијела, вјенчани
8. I X 2002 у општини и цркви

Слика бр. 7: Бацање бидермајера.

Слика бр. 8: Резаењ торте.

Danijela Đukić

WEDDING IN GRBALJ IN THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY

Summary

Grbalj has been insufficiently ethnologically studied considering its rich social life, history and customs that are still preserved and practiced. Recently research has been made dealing with feasts such as Christmas, Easter, *Krsna slava* (day of the family patron saint) and *Prislužba* (day of the second family patron saint)

Wedding has not been studied either in traditional or contemporary context. The rite of vvedding is given great attention. The rite is rich, or possibly the richest of all practiced in Grbalj. The wedding rite was studied in the village Pelinovo. It is specific because it can be reconstructed since the period after the World War II when it was performed in a defined way (at the same time interesting for ethnological study), and then followed through examples of keeping, but also forgetting certain wedding components. Wedding in Grbalj was observed through detailed examination of particular cases that took place in the families who still live in the village Pelinovo.

The field research revealed that some activities are based on superstition, and the others are related to other customs: such as the custom that food and drinks are served by men during the vvedding, the same as at Slava feast and when a person dies; the custom of drinking toast on happy occasions (wedding and *Slava*); paying reverence to those who are honoured by seating them at the head of the table (at vvedding feast the bridegroom's first attendant, at *Slava* feast a close relative); sumptuous meals at wedding and *Slava*.

Wedding as one of the most complex customs includes five components (proposal, announcement, betrothal, wedding, first visit to the bride's family), and each component has a defined meaning, defined activities, place and time.

The paper points out the difference between the wedding performing the rites in the past and those at present day.

As a model for comparison of differences was taken the author's own wedding in 2002. Due to specific conditions and personal wishes regarding the performance of the wedding rites, in this case numerous deviations from the usual rite occurred, but the components of the ritual were respected as they have been preserved till the present day.